

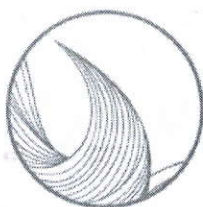
ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 22

Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Атаманчук О.М.

ДИДАКТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ
МАТЕМАТИКИ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....73

Бадер С.О.

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ МОРАЛЬНИХ ДИЛЕМ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....77

Бакуменко Р.О.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОГО
РІВНЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....81

Басараб В.В., Король Н.В., Куцук О.Г.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....88

Бешок Т.В.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ
У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....92

Бірюк Л.Я., Пішун С.Г.

ДІАГНОСТИКА ПЕДАГОГІЧНОГО РЕСУРСУ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....97

Габенко І.М.

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТУ З ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ.....101

Галіцан О.А.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ.....106

Гончар Л.В.

КОМПОНЕНТИ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ.....109

Гура А.М.

АНАЛІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ ЗА ПЕРСОНАЛЬНИМ КОМП'ЮТЕРОМ
У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....113

Жумбей М.М.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ
ПРИКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....117

Завражна О.М., Салтикова А.І.

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗНАННЯ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ.....121

Зданевич Л.В., Цегельник Т.М.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ
ДО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ
В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....126

Зелений В.І.

ВАГОМІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА – ЛЮДИНА».....131

Золотухін О.О., Жаров В.В., Петренко Ю.М.

ФЕНОМЕН ТЕЗАУРУСУ ФІЗИЧНОЇ РЕКРЕАЦІЇ.....135

Іванова В.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ.....140

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ МОРАЛЬНИХ ДИЛЕМ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

TECHNOLOGY OF SOLVING MORAL DILEMMAS AS A MEANS OF FORMING THE VALUABLE-SENSE ORIENTATIONS OF FUTURE KINDERGARTEN EDUCATORS

Стаття присвячена проблемі формування ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та пошуку оптимальних педагогічних технологій для її вирішення, однією з яких є технологія розв'язання моральних дилем. Досліджено сутність категорії «моральна дилема» з педагогічної точки зору; визначено, що під моральною дилемою здебільшого розуміють ситуацію, де апіорі закладено проблему, шляхи вирішення якої не є морально досконалими в контексті самої ситуації.

Автор пропонує використовувати технологію розв'язання моральних дилем для формування ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти з дотриманням таких принципів: урахування суб'єктивного досвіду майбутніх вихователів та наявності у них системи ціннісно-смислових орієнтацій; суб'єкт – суб'єктної взаємодії в системах «викладач – студент», «студент – студент» під час роботи з моральною дилемою; поваги до думки майбутніх вихователів; урахування емоційного стану майбутніх вихователів під час роботи з моральною дилемою.

Автор рекомендує такий алгоритм для роботи над моральною дилемою: пропедевтичний етап (знайомство з моральною дилемою); етап входження у проблемне поле дилеми (усвідомлення провідного протиріччя дилеми); визначення шляхів розв'язання дилеми (групове обговорення можливих варіантів вирішення дилеми); етап прийняття рішення; вторинне прийняття рішення (повторне обговорення ситуації в іншій групі та остаточне прийняття рішення); рефлексивний (подальша рефлексія майбутніми вихователями за межами аудиторії).

Доведено, що технологія розв'язання моральних дилем сприяє формуванню ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, оскільки спонукає до розмірковування над моральними нормами, смыслом життя, визначення пріоритетних стандартів в тій чи іншій ситуації, сприяє усвідомленню справжніх цінностей, їх інтеріоризації.

Ключові слова: цінності, ціннісно-смислові орієнтації, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, технологія розв'язання

моральних дилем, процес фахової підготовки.

The article is devoted to the problem of formation value-sense orientations of future kindergarten educators and search of optimum pedagogical technologies for its solution, one of which is the technology of solving moral dilemmas. The essence of the category "moral dilemma" from pedagogical point of view is investigated; it is determined that the moral dilemma is mostly understood as a situation where a priori is a problem whose solutions are not morally perfect in the context of the situation itself.

The author proposes to use the technology of solving moral dilemmas for the formation of the value-sense orientations of future kindergarten educators, with the following principles: taking into account the subjective experience of future kindergarten educators and their system of value-sense orientations; subject – subjective interaction in the systems "teacher – student", "student – student" while working with moral dilemma; the principle of respect for the opinion of future kindergarten educators; the principle of taking into account the emotional state of future kindergarten educators when dealing with a moral dilemma.

The author proposes the following algorithm for working with a moral dilemma: the propaedeutic stage (acquaintance with the moral dilemma); the stage of entering the problematic field of the dilemma (awareness of the leading contradiction of the dilemma); determining the ways to solve the dilemma (group discussion of possible options for solving the dilemma); decision (re-discussing the situation in another group and final decision making); reflexive (further reflection by future kindergarten educators outside the audience).

It is proved that the technology of solving moral dilemmas contributes to the formation of value-sense orientations of future kindergarten educators, because: it encourages to reflect on moral norms and values, the meaning of life, to determine priority values in a given situation, promotes awareness.

Key words: values, value-sense orientations, future kindergarten educators, technology of solving moral dilemmas, process of professional training.

УДК 378.147:316.454.5]:373.2

Бадер С.О.,

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної
та початкової освіти
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема ефективної фахової підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі –ЗДО) є однією з пріоритетних у сучасному суспільстві, оскільки на них покладено найвідповідальнішу місію – навчання, виховання й розвиток дітей, майбутнього нації. Рівень сформованості духовної культури, загальнолюдських норм та відповідних ціннісних орієнтацій сучасної молоді стрімко падає, про що свідчать чисельні соціоло-

гічні дослідження. Нестабільна суспільно-економічна та політична ситуація в державі, криза, спричинена воєнним конфліктом на Сході країни та анексія Автономної республіки Крим обумовлюють певну невизначеність серед молодого населення України, у тому числі й серед студентів. Саме тому принципової важливості набуває аксіологізація фахової підготовки майбутніх фахівців, зокрема майбутніх вихователів ЗДО, для формування у них необхідних ціннісно-смислових орієнтацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх педагогів широко представлена студіями Н. Асташової, І. Беха, В. Лаппо, Ю. Пелеха, В. Сластьоніна, О. Сухомлинської, Г. Чижаків тощо. На необхідності створення аксіологічного середовища у закладах вищої освіти наголошують Н. Асташова, О. Зимина, Л. Коняєва, О. Камінська, В. Повзун, О. Суходолова та інші.

Проблема фахової підготовки майбутніх вихователів доволі широко висвітлена в науковій педагогічній літературі, зокрема це студії Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Жаровцевої, О. Кононко, Ю. Косенко, К. Крутого, О. Листопада, В. Нестеренко, Т. Танько та інші. Становлення аксіосфери майбутніх вихователів презентовано з точки зору формування професійних та педагогічних цінностей (Г. Андрюніна, О. Горбатова, С. Камінська, О. Лисенко, О. Падалка). Як бачимо, проблема формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО з використанням інноваційних технологій ще потребує вивчення на теоретико-практичному рівні.

Однією з таких технологій визначаємо технологію розв'язання моральних дилем, використання якої досліджується у роботах Т. Голікової, В. Горбунової, Ю. Назарової, Т. Тормишової, Н. Холод, Л. Хоружої та інших.

Отже, **метою статті** є дослідження аксіологічного потенціалу технології розв'язання моральних дилем у формуванні ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО.

Виклад основного матеріалу. Насамперед визначимось з термінологією. Словник С. Ожегова пропонує таке трактування дефініції «дилема»: поєднання суджень, умовиводів з двома протилежними положеннями, що виключають можливість третього; стан, при якому вибір одного з двох протилежних рішень однаково важкий [1].

В Оксфордському словнику знаходимо таке тлумачення дилеми – вибір між двома альтернативами, кожна з яких не є бажаною [2].

У науковій літературі існує поняття «моральні дилеми», що було виокремлено ще Л. Кольбергом (L. Kohlberg). Згодом з'являються варіації – «етичні дилеми» (В. Горбунова), «морально-етичні дилеми», «метод моральних колізій». Однак сутність методу не змінюється та полягає в створенні ситуації морального вибору між двома альтернативними рішеннями, що здійснюється під керівництвом викладача [3].

Використання моральних дилем запропоновано Л. Кольбергом, який обґрунтував низку стадій духовного розвитку особистості та за допомогою серії важкого вибору проводив діагностику рівня внутрішнього росту людини. До таких дилем, рекомендованих автором, належать відомі ситуації з хлопчиком, що збирав гроші на поїздку до

табору; з дівчиною, яка мріяла відвідати рок-концерт; з жінкою, яка помирала від невиліковної хвороби тощо [4]. Ситуації постають неоднозначними, а будь-який вибір щодо їх розв'язання є важким, адже суперечить духовному правилу з одного боку, натомість все одно є моральним – з іншого.

Метод, згаданий Л. Кольбергом, дає поштовх до його удосконалення, адаптації та широкого використання у педагогічній науці. Так, у студіях Н. Холод моральна дилема розуміється як ситуація, що торкається внутрішнього світу людини, та де вибір рішення є важким. Така ситуація вимагає оцінки, спонукає розмірковувати про такі душевні категорії як добре/погано, істина/хибність тощо. Автор визнає моральні дилеми прийомом ефективного засобу внутрішнього виховання, оскільки вони активізують пізнавальну поведінку та особистісні переживання, де активно задіяна емоційна сфера [5, с. 69]. Висновки дослідника дають можливість зрозуміти, що під час вирішення моральних дилем студенту доводиться емоційно пережити ситуацію, осмислити її та прийняти рішення відповідно до власного досвіду, духовних переконань та тих ціннісних орієнтирів, що притаманні майбутньому фахівцю. Відповідно метод моральних дилем може стати як діагностичним інструментарієм для визначення існуючих ціннісно-сміслових орієнтацій особистості, так і засобом формування таких орієнтацій.

Підтвердження тези знаходимо в роботах Т. Тормишової, яка вважає, що обговорення моральних дилем створює сприятливі умови для активізації когнітивних та афективних процесів особистості студента, адже протиріччя, закладене в ситуації, впливає на внутрішній світ людини, її душевний стан, викликає гамму почуттів, тим самим стаючи «стимулятором емоцій», що, своєю чергою, породжує певні смисли [6]. Вважаємо, що саме така емоційно-смістова внутрішня робота сприяє усвідомленню та осмисленню різних ідеалів, що набувають значущості та трансформуються в ціннісні орієнтації майбутніх вихователів.

Вищевказані автори додають, що метод моральних дилем доцільно використовувати як в аудиторній роботі, тобто у межах різних курсів, що передбачені навчальним планом, так і у позааудиторній діяльності (гуртки, дискусійні клуби, центри, хаби тощо), що є принципово важливим для наших подальших досліджень.

Суголосними є розвідки Ю. Назарової, яка визначає моральну дилему як ситуацію внутрішнього вибору, що має два різні шляхи, але в рівній мірі аргументованих рішеннями. Учена справедливо наголошує, що в процесі вирішення моральної дилеми (реально існуючої або штучно створеної) учасникам доводиться відчувати конфлікт цінностей та здійснювати пошук шляхів вирішення. Ю. Назарова зауважує, що універсаль-

ного вирішення моральних дилем не існує, адже розв'язання проблеми завжди має ситуативний характер, крім того залежить від душевних принципів особистості, наявної в неї системи цінностей та відповідних орієнтацій. З іншого боку, у процесі вирішення моральних дилем, як зазначає автор, відбувається трансформація ціннісних орієнтацій особистості, оскільки вона стикається з сильним за емоційною природою протиріччям [7, с. 404].

Розмірковуючи над моральними дилемами, з якими щодня стикається педагог у професійній діяльності, Л. Хоружа традиційними визначає такі: «Яку інформацію слід подавати батькам про дітей?», «Чи етично репетиторство власних учнів?», «Чи можна втручатися в особистісне життя родини?» тощо. Учена акцентує увагу на факторах, що впливають на внутрішній вибір у складній ситуації, серед яких один з провідних – рівень сформованості ціннісних орієнтацій особистості [8].

У розвідках Т. Голікової використання моральних дилем алгоритмізується, що надає такому засобу рис технологічності. Так, досліджуючи проблему формування чуттєвої поведінки підлітків, автор пропонує таку послідовність у використанні моральних дилем:

- підготовчий етап, де педагог обирає моральну дилему відповідно до теми, здійснює добір форм, методів та засобів роботи з нею;

- етап-презентація, коли викладач пропонує учням моральну дилему, що потребує внутрішнього вибору; сприймання її учнями;

- етап-пояснення – учитель за допомогою запитань переконується, що кожному зрозуміло сутність дилеми; учні – відповідають на питання;

- етап первинного прийняття рішення – педагог орієнтує учнів на первинне прийняття рішення, з'ясовуючи рівень сформованості їхніх моральних якостей; учні приймають рішення на основі відкритого голосування, обираючи один з варіантів;

- дискусивний етап – викладач організовує дискусію у мікрогрупах; учні висловлюють власну думку, добираючи аргументи, обирають представника з мікрогрупи, який буде «захищати» вибір;

- корекційний етап – учитель задає додаткові питання з метою розкриття поліаспектності проблеми, корегує вибір; учні відповідають на питання, аналізують моральну дилему зі всіх боків, корегують вибір;

- етап остаточного прийняття рішення – педагог виявляє ефективність корекційного етапу, пропонує учням вторинне голосування; учні – переосмислюють моральну дилему й повторно приймають рішення, голосуючи;

- етап соціально-моральної рефлексії – педагог підводить підсумки, учні здійснюють рефлексію власної позиції у дилемі;

- прогностичний етап – педагог передбачає подальші завдання морального виховання учнів;

учні використовують результати прийнятих рішень у реальному житті [9, с. 14–15].

В. Горбунова також пропонує авторський алгоритм розв'язання моральних дилем – ситуацій, у яких «кожний вибір має етичні застереження, завжди потребують вирішення і, як правило, нагального»; в основі моральної дилеми – конфлікт цінностей [10, с. 28]. До етапів розв'язання дилеми автор відносить:

- визначення моральної дилеми (усвідомлення й конкретизація етичного конфлікту, міркування з приводу шляхів його розгортання);

- визначення суб'єктів конфлікту та ціннісного дисонансу між ними;

- пошук шляхів ціннісного компромісу [10, с. 28–33].

Таким чином, використання моральних дилем підпорядковується чіткому алгоритму, який можна застосовувати й у вищій школі. Вважаємо, що під час такої роботи майбутні фахівці мають змогу зануритись у проблему та, відповідно до власних ціннісних орієнтацій, зробити моральний вибір. Важливим є етап рефлексії, коли студент має реальну можливість здійснити аналіз власної ціннісно-сислової системи.

У нашому дослідженні ми визначаємо *технологію розв'язання моральних дилем* як педагогічну технологію, яка передбачає поетапне занурення в ситуацію, що містить складне внутрішнє протиріччя та спонукає до осмислення норм і сприяє формуванню ціннісно-сислових орієнтацій майбутніх фахівців.

Важливим є дотримання низки принципів під час роботи з моральними дилемами, а саме:

- принцип урахування суб'єктивного досвіду майбутніх вихователів та наявної у них системи ціннісно-сислових орієнтацій;

- принцип суб'єкт – суб'єктної взаємодії в системах «викладач – студент», «студент – студент» під час роботи з моральною дилемою;

- принцип толерантності та поваги до думки кожного суб'єкта освітнього процесу під час вирішення моральних дилем;

- принцип урахування емоційного стану майбутніх вихователів під час роботи з моральною дилемою.

Для формування ціннісно-сислових орієнтацій майбутніх вихователів ми пропонуємо використовувати технологію моральних дилем поетапно.

Так, на першому – *пропедевтичному* – етапі студентам пропонується ознайомитись з проблемною ситуацією (вона подається в готовому вигляді у виді тексту, відео-фрагменту тощо).

Наступний етап – *входження у проблемне поле* – передбачає усвідомлення протиріччя, що закладено у моральній дилемі, сутності її внутрішньої проблеми (студенти занурюються у психологічне поле важкої ситуації).

На третьому етапі – *визначення шляхів розв'язання дилеми* – майбутні вихователі намагаються побачити та проговорити конкретні шляхи вирішення проблеми в парах або трійках (тут важливо вийти «за дилему», тобто побачити більше, ніж два очевидних виходи).

Четвертий етап – *прийняття рішення* – майбутні вихователі мають прийняти рішення щодо розв'язання дилеми (група презентує рішення).

П'ятий етап – *вторинного прийняття рішення* – передбачає повторне обговорення ситуації в іншій групі та остаточне прийняття рішення шляхом голосування груп (викладач фіксує, чи змінюється рішення студентів); відбувається вихід з психологічного поля моральної дилеми.

І останній – *рефлексивний* – етап передбачає подальший самоаналіз майбутніми вихователями (за межами аудиторії) з приводу проблеми, що обговорювалась (відбувається лише за умови, коли проблема, закладена в моральній дилемі, дійсно торкнулася внутрішнього світу студента).

Моральні дилеми ефективно пропонувати студентам у вигляді текстів, проблемних ситуацій (як приклад в контексті дисциплін, що передбачені навчальним планом), художніх відеофільмів, де герой має зробити складний моральний вибір з подальшим обговоренням (метод відеокейсів) тощо. Як бачимо, використання такої технології буде ефективно як в аудиторній, так і в позааудиторній роботі, що органічно вплітається в концепцію побудови системи формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у фаховій підготовці.

Висновки і пропозиції. Таким чином, технологія розв'язання моральних дилем є педагогічною методикою, в основі якої закладено суперечливу ситуацію, що потребує складного внутрішнього вибору: з одного боку, суб'єкт має обрати варіант, який узгоджується з існуючою в суспільстві та культурі духовною нормою, правилом, законом («не убий», «не укради» тощо); з іншого – обрання одного з варіантів суперечить іншій моральній нормі або принципам, за яким живе суб'єкт («допомога ближньому», «милосердя» тощо). У процесі роботи над моральними дилемами у майбутніх

вихователів активізуються когнітивна, емоційна, особистісна сфери, відбувається осмислення існуючих у суспільстві цінностей. Завдяки активному зануренню у психологічне поле моральної дилеми та безперервну рефлексію, певні ідеали набувають сенсу, стають значущими та поступово трансформуються у ціннісно-сміслові орієнтації.

Перспективами подальшого дослідження вважаємо розробку методичного супроводу фахових дисциплін з використанням технології розв'язання моральних дилем.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ожегов С. Шведова Н. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд., доп. Москва : Азбуковник, 1999. 944 с.
2. Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oed.com>.
3. Голикова Т. Применение моральных дилемм в нравственном воспитании подростков : монография. Йошкар-Ола : МГПИ им. Н.К. Крупской, 2006. 192 с.
4. Kohlberg L. Essays in Moral Development. The psychology of moral development : Moral stages, their nature and validity. San Francisco : Cambridge, Harper & Row, 1984. vol. II. 729 p.
5. Холод Н. Моральные дилеммы как средство нравственного воспитания студентов при обучении иностранному языку. *Ярославский педагогический вестник*. 2016. № 3. С. 68–71.
6. Тормышова Т. Обсуждение моральных дилемм как способ обучения беглости говорения : дис. ... канд. пед. наук. Тамбов, 2014. 189 с.
7. Назарова Ю. Аксиологические смыслы моральной дилеммы в профессиональной этике. *Университет XXI века: научное измерение*. Тула : ТГПУ им. Л.Н. Толстого, 2017. С. 403–405.
8. Хоружа Л. Развитие акмеологической позиции педагога у процессе разв'язання моральных дилем. *Проблеми освіти*. 2015. № 84. С. 329–332.
9. Голикова Т. Педагогические условия эффективного применения моральных дилемм нравственном воспитании подростков: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Казань, 2004. 20 с.
10. Горбунова В. Етичні дилеми в педагогічному спілкуванні. *Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти : науково-методичний збірник / за ред. М. Забродського*. Житомир–Київ : ЖОІППО, 2007. С. 28–33.

Наукове видання

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 20

Том 1

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 23,09. Ум.-друк. арк. 23,25.
Підписано до друку 26.02.2020. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39-95-80, +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.